

A valamiből kifolyólag típusú „névutószerű szerkezetek” vizsgálata

1. Bevezetés

1.1. „Viszonyzósi szerepben előfordulhatnak ragos névszók olyan szerkezetekben, amelyekben a névszó tartalmi jelentése háttérbe szorul, s a viszonyjelölő funkció kezd előtérbe kerülni. A viszonyjelölés folytán ezek a névutószerű szavak funkcionálisan a névutókhoz közelednek, a velük alkotott szerkezetek pedig a viszonyzósi kapcsolatokhoz hasonlítanak.” Az ilyen képződmények különösen érdekesek, mert „esetükben jól érzékelhető a szinkroniában folyó nyelvi mozgás” (BALOGH JUDIT, A névutó: Magyar grammatika [= MGr.]. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp., 2000. 262).

Az ilyen alakokat a szakirodalom úgy emlegeti, mint amelyek „elindultak a névutóvá válás útján”, „(esetenként) névutószerűek”. Ezek egy csoportját kívánom részletesen bemutatni.

1.2. Melléknévi igenekkel kapcsolatos vizsgálódásaim során feltűnt nekem néhány olyan igenévi szerkezet, amelyekben az igenév *-an/-en* vagy *-lag/-leg* ragos volt, ami a melléknév felé való elmozdulásra utal; ugyanakkor tárgyi vagy határozói bővítménye volt, ez pedig az igenévi jelleg mellett szól. Viszont az volt az érzésem, hogy ezen szerkezetek két szava összetartozik, és együtt fejez ki valamilyen jelentést. Mivel a vizsgálataimmal kapcsolatos olvasmányaimban találkoztam a névutóvá válással, itt próbáltam megkeresni a jelenség okát.

SEBESTYÉN ÁRPÁD névutó-monográfiája az „esetenként névutószerű kifejezések” közé sorolja, és igenévi eredetűnek tekinti a következőket: *valamit illetően/illetőleg, valamiből kifolyóan/kifolyólag, valaminek megfelelően, valamihez mérten, valamire vonatkozóan/vonatkozólag*; továbbá másoktól idéz még hasonlókat: *valamivel egyezően/egyezőleg, valamihez illően/illőleg, valamihez mérhetően/mérhetőleg*, illetve *foghatóan/foghatólag, valamiből következően/következőleg, valamitől eltérően/eltérőleg, valamin túlmenően/túlmenőleg*. Ezekben SEBESTYÉN szerint megvan a névutóvá válás lehetősége, a szakirodalom is névutónak vagy névutószerűnek nevezi legtöbbjüket. Tartalmi jelentésük és szerkezeti, morfológiai tagolásuk, a kapcsolatos szóhoz fűződő szintaktikai viszonyuk még többé-kevésbé világos, de tartalmi jelentésük kezd viszonyjelen-

téssé válni (A magyar nyelv névutórendszere. Bp., 1965. 175, 178, 179, 180, 186). Véleményem szerint a sorba beleillik a *valamit követően/követőleg* szerkezet, és talán a *valamitől függően* is.

1.3. Névutós szerkezetek valódi alárendelő szintagmákból is kialakulhatnak (BALOGH, i. m. 260). Az igenevek egyik csoportjának, a határozói igeneveknek a névutóvá válásával részletesen foglalkozott LENGYEL KLÁRA „Határozói igeneveink szófajváltása” című tanulmányában (Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk. RÁCZ ENDRE. Bp., 1989. 181–217). A határozói igenév névutóvá válásával kapcsolatos megjegyzései — úgy vélem — az általam vizsgált szerkezetekre is alkalmazhatók (arról, hogy ezek eredetileg valóban melléknévi igenet és nem melléknevet tartalmazó szerkezetek, az alábbiakban lesz szó).

Az igenév névutóvá válása abban különbözik a határozószóvá való átalakulástól, hogy míg az utóbbi esetben az igenév bővítményeit elvesztve „egyedül” alakul át, addig az előbbiben az egész igeneves szerkezet válik névutós szerkezetté. Tudniillik az igenév vonzatainak egyikével való szoros kapcsolata megmarad, de viszonyuk jellege megváltozik: alá- és fölérendeltségi viszonyuk megfordul, már nem az igenév a fölérendelt tag, egy neki szintaktikailag és szemantikailag alárendelt bővítménnyel, hanem az eredeti vonzat kerül fölérendelt, az igenév alakú szó pedig alárendelt helyzetbe. Utóbbi most már ragszerűen kapcsolódik egykori vonzatához, s határozói körülményfogalomra utaló viszonyzóvá válik (LENGYEL, i. m. 194).

A szerző e munkájában az egymással összefüggő szófaji csoportok feltárására alkalmas párhuzamos elemzési módszert alkalmazva vizsgálja és magyarázza a határozói igenevek szófajváltásának eseteit, s a következő általános szempontokat használja fel:

I g e i t r a n s z f o r m á c i ó . A transzformáció az a művelet, amelynek során egy nyelvi szerkezetet egy másikká alakítunk át; az igei transzformáció akkor szabályszerű, ha a mondat jelentésén nem változtat, az igenév és az ige egy szótőből származik, vonzataik változatlanul megmaradnak.

B ő v í t h e t ő s é g . Ha az igenév vonzatainak, bővítményeinek egy részét elveszti, akkor feltételezhető, hogy más szófaji csoportba lép (ha nem, akkor az alapige minden kötelező és fakultatív vonzatát, illetve egyéb bővítményeit is megőrzi).

H e l y e t t e s í t h e t ő s é g . A szófajokra jellemző disztribúcióból következően egy szót azonos mondatkörnyezetben azonos szófajú szó helyettesíthet. Meg kell azonban jegyezni, hogy e módszer nem abszolút érvényű, mert a szófajok közti hasonlóság miatt előfordulhat, hogy egy-egy szót más szófajú szóval helyettesíthetünk, ettől azonban a kérdéses szó szófaja nem változott meg (viszont a módszer megbízhatóan jelzi az esetleges jelentésváltozásokat).

S z ó r e n d . Mivel a viszonyszók szórendje szintaktikailag kötött, a módszer az igenevek és a viszonyszók vizsgálata során alkalmazható (LENGYEL, i. m. 181–2).

Az alapszófajok közé tartozó igenevek és a viszonyszók közé tartozó névutók elkülönítése során figyelembe kell venni azt is, hogy a kérdéses szó önálló mondatrész, illetve lexikailag tartalmaz jelentésű-e vagy sem, elhagyható-e avagy nem (LENGYEL, i. m. 200).

LENGYEL KLÁRA módszerét útmutatóként felhasználva, az ő szempontjait követve kívánom megvizsgálni a fent említett *-ól-ő* és *-hatól-hető* képzős szavakat tartalmazó szerkezeteket, s céljaim is hasonlóak: a kérdéses szavak közül kiválasztandók azok, amelyek névutónak minősíthetők, illetve azok a szintaktikai vagy szemantikai jegyek, amelyek miatt vizsgált szavaink bizonyos hányadát névutószerűnek tarthatjuk; s értékelni kell a nem névutószerű tulajdonságokat is (i. m. 194).

Példáimat a melléknévi igenevek vizsgálata során felhasznált korpuszból gyűjtöttem. A korpuszt a következő kiadványok alkotják: SZABAD GYÖRGY, Kossuth Lajos politikai pályája. Bp., 1977 [SZ]; ESTERHÁZY PÉTER, A halacska csodálatos élete. Bp., 1991 [EP]; VAMOS MIKLÓS, A New York–Budapest metró (regény). Bp., 1993 [VM]; Körkép 1992. Huszonhat mai magyar író kisprózája. Bp., 1992 [Körk.]; Rivalda 1988–89. Hét magyar színmű. Bp., 1990 [Riv.]; Szép versek 1990. Bp., 1990 [SzV]; Élet és Irodalom 1996/39. sz. [ÉS]; Élet és Tudomány 1995/40. sz. [ÉT]; Magyar Narancs 1996/39. sz. [MN]; Népszabadság 1996/244. sz. [Nsz.]; Nők Lapja 1996/23. sz. [NL]. Ha nem volt adat, akkor figyelembe vettem az ÉrtSz. (*illő, kifolyólag, következőleg, túlmenő* c. a.) példamanyagát; ha itt sem volt, akkor egy-két esetben egyéb helyről merítettem adatokat (ezt az illető példamondat idézésekor közlöm), olykor pedig magam alkottam példákat.

2. A névutós szerkezetet megelőző szintagma alaptagjának szófaja

2.1. Mielőtt a névutóvá válás „esélyeit” megvizsgálánk, figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a(z) *-(hat)óan/-(het)ően* és *-(hat)ólag/- (het)őleg* végződésű szó nem azonnal vált névutóvá, hanem ezt megelőzte egy valódi szintagma lét is. Tehát ha feltesszük, hogy például a *követően* ma névutó (vagy legalábbis névutószerű), akkor előbb léteznie kellett egy *a műsört követően* szintagmának, amely a későbbiekben egyetlen határozóvá vált. S a névutós szerkezetet megelőző szintagma alaptagjának kérdéses a szófaji értéke (LENGYEL KLÁRA szóbeli közlése alapján). Tudniillik „a melléknévi igenevek és a melléknévek között van egy viszonylag széles sáv, mely az átmeneti szóegyedeket tartalmazza” (LENGYEL KLÁRA, Az igenevek helye a szófaji rendszerben: NytudÉrt. 146. sz. 42), és (mint majd később látni fogjuk) az *-n* rag felvétele és a határozói szerepben való előfordulás azt jelezheti, hogy az illető szó inkább melléknév-, mintsem

igenévszerű (vö. pl. LENGYEL KLÁRA, Az igenevek: MGr. 233). Ha viszont kérdéses szavaink melléknévek, akkor nem lehet rájuk alkalmazni az igeneveket és a névutókat összevető párhuzamos elemzési módszert.

2.2. Azt a jelenséget, hogy a melléknévi igenevek (közülük is főleg az *-ól/-ő* és *-t/-tt* képzősek) gyakran szófajt válthatnak, és melléknévként szerepelhetnek, minden nyelvtani szintézis, illetve igenevekkel foglalkozó munka megemlíti (lásd pl. KÁROLY SÁNDOR, Igenévszerünk a kódexirodalom első szakaszában: *NytudÉrt.* 10: 173–4 és 110; TEMESI MIHÁLY, A melléknévi igenév: *MMNyR.* I, 229–30, 231 és 232; RUZSICZKY ÉVA, Melléknévek és melléknévi igenevek képzői: *MMNyR.* I, 387–8 és 389; VELCSOV MÁRTONNÉ, A melléknévi igenév: *MMNy*⁸: 38–9; RÁCZ ENDRE, Az állítmány. A határozó szófaja. Az állapothatározó. A módhatározó: *MMNy*⁸: 243, 286, 307, 317; KOMLÓSY ANDRÁS, A melléknévi igeneves szerkezetek sajátosságai: *Strukturális magyar nyelvtan.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp., 1992. I, 386–7; LENGYEL, *NytudÉrt.* 146. sz. 233–4 és 236–7; LENGYEL, MGr. 42–6). Jelen munkának nem feladata a kérdés részletes ismertetése, mint ahogy nem foglalkozom a *-ható/-hető* képzős szavak megítélésével sem, ezeket a kutatókkal egyetértve a melléknévi igenevek külön alfajának tartom, megjegyezve, hogy ezek között is vannak inkább melléknévként tekinthető szavak (lásd KESZLER BORBÁLA, Elmélet és gyakorlat viszonya az igenevek mondatbeli szerepének tárgyalásában: *NytudÉrt.* 104. sz. 486; TEMESI, i. m. 231; RUZSICZKY, i. m. 384; KOMLÓSY, i. m. 393–5; LENGYEL, *NytudÉrt.* 146. sz. 46–9), itt csak egy táblázatban foglalom össze a különböző munkák által több-kevesebb „szigorúsággal” alkalmazott szempontokat (de figyelembe kell venni LENGYEL KLÁRA megjegyzését: „a szempontok, minthogy átmeneti szavakról van szó, nem adhatnak ki tiszta eredményeket”, *NytudÉrt.* 146. sz. 46).

szempont	melléknévi in.	melléknév
az alapige vonzatát megtartja	+	-
állítmányként szerepelhet	ritkán	+
<i>-n</i> , <i>-ull/-ül</i> ragos határozóként szerepelhet	ritkán	+
a cselekvés lefolyására vonatkozó módhatározója lehet	+	-
fokozható	-	+
<i>-ság/-ség</i> szófajváltó képzővel tovább képezhető	-	+
az alapige jelentéséhez képest elvontabbá válik	ritkábban	gyakrabban
ha ikekötős ige, elválik az ikekötője	+	-
ha <i>-ól/-ő</i> képzős és érzelmi-lelki ráhatást fejez ki, perfektiváló ikekötője van	+	-

Figyelembe lehet még venni a szótári szófajminősítést is.

2.3. Vizsgáljuk meg most kérdéses szófajú szavainkat e szempontok egy része alapján! A vizsgálathoz a következő példamondatokat használjuk:

A múlt **hetivel egyezően** alakult az e heti hiányzások száma, valószínűleg az influenzajárvány miatt. (Saját példa. Ha a példamondatok forrását a továbbiakban nem jelölöm meg, akkor azok saját mondataim.)

Ezt az ún. élővégrendelet teszi lehetővé, amely — a hagyományos végrendelettől eltérően, amely akkor lép hatályba, ha a végrendelkező meghalt — már a beteg életében hatályba lép. (ÉT 1254–55)

Nem találkoztam még **ehhez foghatóan** szép és értékes munkával.

...eredményhirdetés december harmadik hetében vagy — a pályaművek **menyiségétől függően** — legkésőbb 1997. február 10-ig. (ÉS 2)

...s mámorosan fecsegni kezdene kedves víziójáról a cseh **kultúrát illetően**... (EP 246)

Rangjához illően, korához illően öltözködik. (ÉrtSz. illő c. a.)

...[őket] a háborúban történt **helytállásukból kifolyólag** tisztelem... (Gosztonyi J., Riv. 279)

...sokszor éppen **helyzetéből következően** igazságtalan a többiekkel szemben. (Csurka I., Riv. 7)

...1840-ben, az országgyűlés **berekesztését követően** a közhangulat nagyon bizakodó volt. (SZ 80)

A küzdelem **ősi jellegének megfelelően** a felek hallgattak... (EP 135)

A korábbi kutatás **eredményeihez mérhetően** alakultak mostani vizsgálataink is.

Az együttes azzal nehezítette meg a saját dolgát, hogy — a korábbi évekhez **mérten** — kimagasló eredményeket produkált az elmúlt három-négy esztendőben. (Nsz. 23)

Hat hónapon túlmenően semmilyen igény nem támasztható. (ÉrtSz. túlmenő c. a.)

Idus kilétére vonatkozóan apám semmilyen felvilágosítást nem adott... (Sigmond I., Kőr. 217)

A példamondatokból látható, hogy a vizsgált szavak mindegyike mellett ott szerepel az alapige valamelyik vonzata. Meg kell azonban jegyezni, hogy a **foghatóan** szó **fog** alapigéjének nem vonzata a **-hoz/-hez/-höz** ragos határozó, ez kifejezetten a **fogható** bővítménye.

Általában akkor is bővítménnyel fordulnak elő, ha nem **-n** ragos alakban állnak, lásd pl. A **Vajnárt** illető bekezdés már a groteszkbe hajlóan durva túlzás... (Gosztonyi J., Riv. 261); ...szólt a rádióból az ilyesfajta **kalandhoz illő** country zene... (VM 308); Az igazgató úrnak szereposztó díványa van, mesélte Martonnak a **megismerkedésüket követő** tizedik percben... (VM 187); ...egyetlen magyar író sem közelített tárgyához az **övéhez mérhető** fölkészültséggel... (Kolozsvári Grandpierre Emil, A beton virágai. Bp., 1988. 165); ...fölolvasta neki a Csillagnaptár heti horoszkópjából a **rá vonatkozó** részt. (VM 238).

Az *eltérő* és a *megfelelő* előfordulhat bővítmény nélkül is: *László és Cupchik* olyan kísérletet tervezett, amelynek célja az *eltérő* érzelmi hatásmechanizmust tartalmazó történetek vizsgálata volt. (ÉT 1279); *Ehelyett többszintű alpesi faházakból álló telepre hajtottak be, miután Jelena a megfelelő műanyagkártya bedugásával fölnyitotta az automata sorompót* (VM 56). Szintén bővítmény nélkül áll a vonatkozó a következő mondatban: A *vonatkozó* egészségügyi minisztériumi rendelet szerint az a ... beavatkozás tekinthető egynaposnak, amely nem igényel tizenkét óránál hosszabb kórházi tartózkodást... (Nsz. 14), de ez kiegészíthető így: Az *erre vonatkozó* egészségügyi minisztériumi rendelet szerint... . Ugyancsak állhat így a *függő*, de általában csak ilyen szerkezetekben: *függő* játszma (A *komédia függő* játszma. Kolozsvári Grandpierre E., A beton virágai. 405), *függő* beszéd, *függő* kérdés. Gyakran szerepel még bővítmény nélkül a *következő*, de más jelentésben: 'időben vagy térben valami után álló', lásd pl. A *suhancképű szinte fel sem foghatta, mi történik vele a következő percben...* (Cseres T.: Körk. 63); A *következő* gondola takarásában becsúsztatja a polcon sorakozó üdítőszüvegek közé. (Horváth P.: Körk. 95); a *valamiből következően* szerkezetben a *következő* jelentése: 'abból eredő, annak a következménye'.

A legtöbb kérdéses szó tehát megtartja az alapige vonzatát, ebből a szempontból igenévnek tekinthető, de kivétel lehet az *eltérő* és a *megfelelő*.

A *-ható/-hető* képzős igenevek közül bármelyik előfordulhat állítmányként, tehát a példáink közül lehet állítmány a *fogható* és a *mérhető*: *Munkájának szépsége semmihez sem fogható*; *Mostani vizsgálataink eredményei a korábbi kutatásokéhoz mérhetőek*. A *fogható* bővítmény nélkül nem lehet állítmány (**Munkájának szépsége fogható/nem fogható*), a *mérhető* esetleg elképzelhető így: *Az eredmények mérhetőek*.

A következő alakok sem bővítménnyel, sem anélkül nem lehetnek állítmányok: **Az eredményhirdetés időpontja a pályaművek mennyiségétől függő*, **Az eredményhirdetés időpontja függő*; **Kedves víziója a cseh kultúrát illető*, **Kedves víziója illető*; **Tiszteletem a háborúban történt helytállásukból kifolyó*, **Tiszteletem kifolyó*; **A közhangulat bizakodása az 1840-es országgyűlést követő*, **A közhangulat bizakodása követő*; **A kimagasló eredmény a korábbi évekhez mért*, **A kimagasló eredmény mért*; **Az igény támasztása hat hónapon túlmenő*, **Az igény támasztása túlmenő*; **Apám felvilágosítása Idus kilétére vonatkozó*, **Apám felvilágosítása vonatkozó*. E tekintetben tehát igenévszerűen viselkednek.

Vannak vizsgált szavaink között olyanok is, amelyek lehetnek ugyan állítmányok, de csak az alapige bővítményével együtt: *Az e heti hiányzások száma a múlt hetivel egyező*, de **Az e heti hiányzások száma egyező*; *Igazságtalansága helyzetéből következő*, de **Igazságtalansága következő*; *Öltözködése rangjához és korához illő*, de **Öltözködése illő*. Kiss Irén drámájában ugyan szerepel egy ilyen alak is: *Hát nem is tudom ... nem illő*, s másik szereplő így kérdez vissza:

Hát mi illő? (Kiss I.: Riv. 321), de ez elég szokatlan forma (s a kérdéses szereplő erdélyi, aki kissé archaikusan, illetve igencsak választékosan beszél, a másik szereplő pedig némi gúnnyal kérdez vissza). Melléknévi igenevek ritkán ugyan, de előfordulhatnak állítmányként; ilyenkor is igenévként tekinthetők, ha megőrzik igei vonzatukat. Több ilyen példa szerepel TOMPA JÓZSEF „Melléknévi igeneveink állítmányi használatáról” című tanulmányában (MNY. 49: 128–40).

Itt megint az *eltérő* és a *megfelelő* szavak viselkednek sajátosan. Mindkettő lehet állítmány bővítménnyel: *Az élővégrendelet a hagyományos végrendelettől eltérő*; *A felek hallgatása a küzdelem ősi jellegének megfelelő*, de korpuszomban előfordultak bővítmény nélküli állítmányként is: *Virágzatuk színe is eltérő* (ÉT 1253), *A társaságom is megfelelő*... (Csurka I.: Riv. 47).

A melléknévi igenevek ritkán szerepelhetnek *-n* vagy *-lag/-leg* ragos határozóként. A példamondatokban is ilyen raggal fordulnak elő, de ott van mellettük az igei bővítmény — hogy valóban önálló mondatrészek, bővítménnyel álló határozók-e, arról a későbbiekben lesz szó. Ez a „bővítmény” nem hagyható el: **Egyezően alakult az e heti hiányzások száma*; **Az élővégrendelet eltérően már a beteg életében hatályba lép*; **Nem találkoztam még foghatóan szép és érdekes munkával*; **...eredményhirdetés ... függően legkésőbb 1997. február 17-ig*; **...s mámorosan fecsegni kezdene víziójáról illetően*; *?Illően öltözködik*; **...[őket] kifolyólag tisztetem*; **...sokszor éppen következően igazságtalan a többiekkel szemben*; **...1840-ben, követően a közhangulat nagyon bizakodó volt*; **A felek hallgattak megfelelően* (ez is furcsa lenne: *A felek megfelelően hallgattak*); **Mérhetően alakultak mostani vizsgálataink is*; **Az együttes mérten kimagasló eredményeket produkált*; **Túlmenően semmilyen igény nem támasztható*; **Vonatközön apám semmilyen felvilágosítást nem adott*. Ezek — legalábbis eredetileg, a névutós szerkezetté válás előtt — igeves szerkezetek, hiszen az igenév mellett ott az igei vonzat. Hasonló ritka példákat idéz TOMPA JÓZSEF „A határozói igenévvél egyenértékű, modális ragú melléknévi igenevek nyelvtani szabályaihoz” című munkájában (PaisEml. 248–57).

Korpuszomban a *megfelelően* szerepel bővítmény nélkül is: *Pepe megfelelően érezte fölényét*... (Kántor Zs.: Körk. 156); *Én viszont annál inkább [alkalmas voltam felszolgálásra], pláne mikor megfelelően kiöltöztem* (Tatay S., Körk. 310); *Talán mivel én azt ígértem neki, hogyha megfelelően ellátja a dolgát, kiküldetésbe mehet* (Gosztonyi J.: Riv. 276).

A kérdéses szavak legtöbbje nem fokozható (**eltérőbb*, **kifolyóbb*, **követőbb*, **vonatközőbb*, **mértebb*, **egyezőbb*, **foghatóbb*, **túlmenőbb*); kivétel a *megfelelő* (*megfelelőbb*, *legmegfelelőbb*) és az *illő* (*illőbb*, *legillőbb*); de vonzattal együtt már nem fokozhatók: **ennek (leg)megfelelőbb*, **ehhez (leg)illőbb*. Egyik sem képezhető tovább *-ság/-ség* képzővel; kivéve: *függőség*, de **valamitől függőség*.

Az ÉKsz.-ban nem szerepel az *egyező*; a *fogható*-t melléknévnek minősíti, a *követő*-t főnévnek és melléknévi igenévnek; az összes többi mellett ez a minősítés szerepel: „mn. (mn-i ign. is)”. Az ÉrtSz. viszont — érdekes módon — valamennyit melléknévnek nevezi (itt a *mérhető* nem szerepel).

Amennyiben a kérdéses szerkezetek eredetileg alárendelő szintagmák (esetleg némelyikük most is az), akkor elfogadhatjuk, hogy a bennük szereplő vizsgált szavak a szerkezetekben (eredetileg) melléknévi igenevek. Ami a szokatlannabbul viselkedő *megfelelő*-t és *eltérő*-t illeti: ezek az általam már korábban említett „átmeneti sáv”-ba tartoznak, de amennyiben igei vonzatukkal együtt szerepelnek, még az igenevekhez állnak közelebb. Így a fentebb vázolt párhuzamos elemzési módszerek alkalmazhatók.

3. A névutói jelleg vizsgálata

A kérdéses szerkezeteket három csoportba lehet besorolni. Az első csoportba azok a szerkezetek tartoznak, amelyekben a vizsgált szó nem névutó, nem is névutószerű, hanem igenév. A második csoport a „névutószerű”-nek minősíthető szavaké, a harmadik pedig azoké, amelyeket a vizsgálatok alapján leginkább már névutónak tekinthetünk.

Az ÉrtSz. és az ÉKsz. szófaji minősítései mellett (lásd ÉrtSz.: *kifolyólag*, *vonatkozó*; ÉKsz.: *illető*, *kifolyólag*, *következő/leg* szócikkeket) figyelembe vettem nyelvtani szintéziseink megítélését, illetve MÁTAI MÁRIA „A névutók és a névutómelléknévek története” című tanulmányát (Nyr. 126: 72–87; az alább idézendő minősítések a 84. oldalon találhatók). Mivel itt vizsgált szavaink példaként, felsorolásban szerepelnek, az egyszerűség kedvéért még a részletes vizsgálat előtt megadom a lelőhelyeket: BALOGH JUDIT, i. m. 262; KESZLER BORBÁLA, A tekintethatározó: MGr. 441; VELCSOV MÁRTONNÉ, A névutó: MMNy. 78; RÁCZ ENDRE, A tekintethatározó: MMNy. 325). A helyettesíthetőség vizsgálatához a „Magyar szinonimaszótár”-t és a „Magyar szókincstár”-t használtam fel.

3.1. A vizsgált szó igenév

3.1.1. Valamivel egyezően/egyezőleg

Példamondat: *A múlt hetivel egyezően alakult az e heti hiányzások száma, valószínűleg az influenzajárvány miatt.*

A szerkezet igei transzformációja elvégezhető: *Az e heti hiányzások száma úgy alakult, hogy a múlt hetivel egyezett.* A transzformáció természetes, megfelelő. Vizsgált szavunknak lehet további, saját, csak hozzá kapcsolódó bővítménye: *A múlt hetivel pontosan egyezően alakult az e heti hiányzások száma.* Az *egyezően*-nek nincs névutói vagy névutószerű helyettesítője. Az *egyezően* az állítmány módhatározója, tehát önálló mondatrész, egy határozói bővítménnyel.

Az *egyezően* tehát nem névutó, nem is névutószerű; a kérdéses szerkezet alárendelő szintagma: olyan ritka igeneves szerkezet, amelyben a melléknévi igenév *-n* ragot vesz fel, módhatározói szerepű, de bővítményét megtartja.

3.1.2. Valamitől eltérően/eltérőleg

Példamondatok:

Egyike volt azoknak, akik Deák igazságügy-miniszter — általa már előzetesen ismert — javaslatától eltérően, azt látták indokoltnak, hogy a földesurakat az állam kártalanítsa... (SZ 142)

...a bölcssek ... a kettő közötti | különbséget olyan | magától értetődőnek | vélték, hogy szokásuktól | eltérően kísérletet sem | tettek az egyébként helyes | megállapítás magyarázatára (Bódi Tóth E.: SzV 91)

Ezt az ún. élővégrendelet teszi lehetővé, amely — a hagyományos végrendelettől eltérően, amely akkor lép hatályba, ha a végrendelkező meghalt — már a beteg életében hatályba lép. (ÉT 1254–55)

Változnak a szereplők is, ... más a bíró is, Hiroshi Fujisaki, aki Lance Itótól eltérően nem engedte be a tárgyaló terembe a kamerákat. (MN 10)

Az igei transzformációval először így próbálkoztam: **Kossuth úgy látta indokoltnak a földesurak állami kártalanítását, hogy Deák Ferenc javaslatától eltért; *az élővégrendelet úgy lép hatályba, hogy a hagyományoktól eltér; *úgy nem tettek kísérletet, hogy a szokásuktól eltértek; *Hiroshi Fujisaki úgy nem engedte be a tárgyaló terembe a kamerákat, hogy Lance Itótól eltért. Az ilyen transzformációval létrehozott mondatok agrammatikusak, vagy legalábbis szokatlanok. Megfelelőbbnek tűnik ez az átalakítás: *Kossuth Lajos egyike volt azoknak, akik Deák Ferenc javaslatától eltértek abban, hogy a földesurak állami kártalanítását látták indokoltnak; az élővégrendelet... a hagyományoktól eltér abban, hogy már a beteg életében hatályba lép; vagy: az élővégrendelet a hagyományoktól eltér, mert már a beteg életében hatályba lép; szokásuktól eltértek abban, hogy/mert kísérletet sem tettek a magyarázatra; Hiroshi Fujisaki Lance Itótól eltért abban, hogy nem engedte be a tárgyaló terembe a kamerákat. Így a mondat jelentése némileg módosul ugyan, de az ige és az igenév azonos töből származik, és az igei vonzat is változatlan marad.**

Itt is elképzelhetőnek tartom, hogy további bővítmény kapcsolódjék az eltérően igenévhez: pl. *szokásuktól gyökeresen eltérően kísérletet sem tettek az egyébként helyes megállapítás magyarázatára; ...az élővégrendelet ... a hagyományos végrendelettől nagy mértékben eltérően ... már a beteg életében hatályba lép.*

Az *eltérően*-nek nincs névutói vagy névutószerű helyettesítője. Talán az igenévi jelleg mellett szólhat az, hogy helyettesíthető ugyanakkor az igének a határozói igenévével, és a vonzat is azonos marad: *Egyike volt azoknak, akik Deák igazságügy-miniszter — általa már előzetesen ismert — javaslatától eltérve, azt látták indokoltnak, hogy a földesurakat az állam kártalanítsa...; ...a bölcssek ... a kettő közötti | különbséget olyan | magától értetődőnek | vélték, hogy szokásuktól | eltérve kísérletet sem | tettek az egyébként helyes | megállapítás magyarázatára; Ezt az ún. élővégrendelet teszi lehetővé, amely — a hagyományos*

*végrendelettől eltérve, amely akkor lép hatályba, ha a végrendelező meghalt — már a beteg életében hatályba lép; ez már kérdésesebb: ?Változnak a szereplők is, ... más a bíró is, Hiroshi Fujisaki, aki **Lance Itótól eltérve** nem engedte be a tárgyaló terembe a kamerákat.*

Vizsgált szavunk önálló mondatrészt: az állítmány módhatározója, határozói bővítménnyel.

Tehát ez is inkább egy ritkán, de előforduló melléknévi igenévi szerkezet.

3.1.3. Valamihez illően/illőleg

Példamondatok:

*Alkalomhoz **nem illően** beszélt. Bocsánatot kért, és lemondott.* (EP 110)

*Rangjához **illően, korához illően** öltözködik.* (ÉrtSz. illő c. a.)

*Modern **házasokhoz illően**, nyíltan és becsületesen megállapodtak előre, hogy szerelmi életükben nem fogják egymást zsenírozni.* (ÉrtSz. illő c. a.)

*Mialatt szorgos **takácshoz illően** szövögeti a szálakat, agyának valamely rejtett zugában munka folyik.* (Kolozsvári Grandpierre E., A beton virágai. 204)

Az igei transzformációval kapott mondatok grammatikusak, a transzformáció megfelelő, természetes: *Úgy beszélt, hogy az az **alkalomhoz nem illett**; Úgy öltözködik, ahogy **rangjához, korához illik**; Nyíltan és becsületesen megállapodtak előre, ahogy modern **házasokhoz illik**; Úgy szövögeti a szálakat, ahogy az egy szorgos **takácshoz illik**.* Nincs névutói vagy névutószerű helyettesítője. Önálló mondatrészt: módhatározó, egy hozzá tartozó határozói bővítménnyel

Az *illően* tehát nem névutószerű, a *valamihez illően* szerkezet igenévi alaptagú szintagma.

3.1.4. Valamihez mérhetően/mérhetőleg

Példamondat: *A korábbi kutatás **eredményeihez mérhetően** alakultak mostani vizsgálataink is.*

Az igei transzformáció után a következő szerkezetet kapjuk: *Úgy alakultak vizsgálataink, hogy azt a korábbi kutatás **eredményeihez mérhetjük**.* Névutóval vagy névutószerű szóval nem helyettesíthető. Bővítménnyel rendelkező, önálló módhatározó.

Vagyis ez sem névutós, hanem igeneves szerkezet.

A vizsgálat alapján nem névutósnak vagy névutószerű szót tartalmazóknak, hanem igenévinek bizonyult szerkezetek azért tűnhetnek szorosan összetartozónak (ti. a bővítmény és az igenév), mert az illető bővítmény az alapige k ö t e l e z ő vonzata, amely az igenév mellől sem maradhat el.

3.2. A vizsgált szó névutószerű

3.2.1. Valamihez foghatóan/foghatólag

Példamondatok:

*Nem találkoztam még **ehhez foghatóan** szép és értékes munkával.*

*Nem láttam még **hozzád foghatóan** szép nőt.*

A szerkezetek igei transzformációja: **Nem találkoztam még olyan szép és értékes munkával, amit ehhez lehet fogni*; **Nem láttam még olyan szép nőt, akit hozzád lehet fogni*. Az így létrehozott mondatok azért nem fogadhatók el, mert a *fog* alapige jelentésétől a *fogható* jelentése nagyon eltávolodott (inkább a *hasonlít* ige *hasonlítani* igeneve illene a kérdéses mondatokba). A jelentés elvontabbá vált, így van lehetőség arra, hogy a tartalmas jelentésből viszonyjelentés legyen.

A *fogható*-nak nincs névutói vagy névutószerű helyettesítője. Viszont nem önálló mondatrész: nem *foghatóan* szép, hanem az *ehhez foghatóan* együtt fokmértékhatározója a *szép*-nek.

Szavunk névutószerűnek nevezhető. De a *fogható* szinte biztosan nem igenév, inkább melléknév.

3.2.2. Valamitől függően

Példamondatok:

...nem pénzben játszunk, hanem *attól függően*, hogy mi következik, az ebédben vagy a vacsorában. (Sziij F.: Körk. 261)

...a főellenség | a lélek- és kútmérgező, aki | *időtől s helytől függően* lehet | fehér fekete barna sárga indián akármiféle... (Orbán O.: SzV 294)

A pályázatok beküldési határideje november 30., eredményhirdetés december harmadik hetében vagy — a pályaművek *menntiségétől függően* — legkésőbb 1997. február 10-ig. (ÉS 2)

Szárított cápauszony (kilója, *mérettől függően*): 99—128 HK\$. (MN 42)

A mondatok kissé nehézkesen alakíthatók át módhatározói alárendeléssé: ...nem pénzben játszunk, hanem úgy, hogy az *attól függ*, hogy mi következik; a főellenség úgy lehet fehér..., hogy ez *időtől és helytől függ*; ?A pályázatok beadási határideje november 30., eredményhirdetés december harmadik hetében, vagy legkésőbb 1997. február 10-ig, úgy, hogy az a pályaművek *menntiségétől függ*. Természetesebbnek tűnik a mellérendeléssé való átalakítás: *nem pénzben játszottunk, hanem ebédben és vacsorában, és ez attól függ*, hogy mi következik; a főellenség ... lehet fehér ..., és ez *időtől és helytől függ*; ...eredményhirdetés december harmadik hetében vagy — és ez a pályaművek *menntiségétől függ* — legkésőbb 1997. február 10-ig; Szárított cápauszony (kilója, ez a *mérettől függ*): 99—128HK\$. A jelentés megint csak módosul, de az igetövek és a vonzatok nem változnak.

A *függően*-t nem cserélhetjük fel névutóval vagy névutószerű szóval.

A kérdéses szerkezet módhatározói szerepű, de a *függően* nem önállóan tölti be ezt a funkciót (milyen módon játszunk? **függően* vagy *függő módon*; milyen módon lehet? **függően* vagy *függő módon*); inkább a hozzá tartozó *-tól/-től* ragos szóval együtt alkot módhatározót.

Tehát a *függően* szó, ha nem is névutó, de névutószerűnek nevezhető.

3.2.3. Valaminek megfelelően

Példamondatok:

A zempléni reformerek feltételezhető munkamegosztásának megfelelően közgyűlési beszédet a sajtószabadság érdekében mondott. (SZ 23)

Hiába hirdette meg ... a magyar kormány, a Kossuth javaslatára áprilisban törvénybe iktatott kötelezettség vállalásának megfelelően, az egyházi és kulturális ügyek rendezését célzó kongresszust... (SZ 132)

..., érdekegyesítő" politikájának megfelelően ezáltal is biztosítani kívánta ... az állami kártalanításra alapozott jobbágyfelszabadítás fenntartását... (SZ 143)

Szándékosan fordítva van a hasonlat, nem a kóvednek megfelelően, de Mándynak megfelelően. (EP 47)

A küzdelem ősi jellegének megfelelően a felek hallgattak... (EP135)

A szokásoknak megfelelően tekintsük Cervantes Don Quijoté-ját az első regénynek. (EP 217)

...a hangsúlyainak megfelelően megrázott, szorított, fölemelt, tartott. (EP 240)

Lió Sztínmen (sic) a követségre beadott önéletrajzában kijavította a nyelvi hibákat. Ennek megfelelően átgépelte, ám formájában ugyanolyanra. (VM 165)

...az egybegyűltek | rokonszenvüknek megfelelően | nyugtázzák... (Bódi Tóth E.: SzV 94)

a házmesterek már kitűzik a zászlót | a rendeleteknek megfelelően... (Péntek I.: SzV 334)

A másik [szál] a Kések idejéből ismert Jenei Vaskóé, aki szülőfaluja egyik történelmi hagyományának megfelelően, illetve azt követve az iskolában színjátékot, illetve bábjátékot rendez. (ÉS 12)

Igényeinknek megfelelően ezt is kikapcsolódásunk színterévé alakíthatjuk. (NL 58)

A vászon lejtésszögét a nap állásának megfelelően könnyedén, tetőkarral lehet beállítani. (NL 58)

Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) igazgatósága szerdai ülésén jóváhagyta az alapszabálynak megfelelően kétévenként elkészítendő országstratégiáját hazánkkal kapcsolatban. (Nsz. 1)

Lebegy előző éjszaka sajtóértekezleten tagadta, hogy Kulikov vádjainak megfelelően alkotmányellenes hatalomátvételt szervezne. (Nsz. 2)

A legkisebb erőfeszítést sem tesz arra, hogy a címben tett ígéretüknek megfelelően valóban Bosznián túlra tekintsenek... (Nsz. 11)

Az igei transzformáció többféleképpen végezhető el: Hiába hirdette meg a magyar kormány az egyházi és kulturális ügyek rendezését célzó kongresszust úgy, ahogy az a Kossuth javaslatára áprilisban törvénybe iktatott kötelezettség vállalásának megfelelt; Megrázott, szorított, fölemelt, tartott úgy, hogy az a hangsúlyainak megfelelt; Átgépelte úgy, hogy ennek megfelelően; ...nyugtázzák

úgy, ahogy **rokonszenvűknek megfelel**; Ezt is kikapcsolódásunk színterévé alakíthatjuk úgy, ahogy **igényeinknek megfelel**; A vászon lejtésszögét könnyedén, tetőkarral lehet átalakítani úgy, hogy a nap **állásának megfelelően**; A legkisebb erőfeszítést sem teszik arra, hogy valóban Bosznián túlra tekintsenek úgy, ahogy a címben tett **ígéretüknek megfelel**; A sajtószabadság érdekében mondott beszédet, és ez **megfelelt** a zempléni reformerek feltételezhető **munkamegosztásának**; ...ezáltal is biztosítani kívánta az állami kártalanításra alapozott jobbágyfelszabadítás fenntartását, és ez **megfelelt** „érdekegyesítő” **politikájának**; Szándékosan fordítva van a hasonlat, és ez **nem a kővednek, de Mándynak felel meg**; A felek hallgattak, és ez **megfelel** a küzdelem ősi **jellegénak**; a házmesterek kitűzik a zászlót, és ez **megfelel a rendeleteknek**; ...Jenei Vaskó az iskolában színjátékot ... rendez, és ez **megfelel** szülőfaluja történelmi **hagyományainak**; Tekintsük Cervantes Don Quijoté-ját az első regénynek, mert ez **felel meg a szokásoknak**; ...az országstratégiát kétévenként kell elkészíteni, mert ez **felel meg az alapszabálynak**; a legproblémásabb átalakítás: ?Lebegy előző éjszaka sajtóértekezleten tagadta, hogy alkotmányellenes hatalomátvételt szervezne úgy, ahogy az Kulikov vádjainak **megfelel/és ez Kulikov vádjainak megfelel**. Látható, hogy a transzformációk során sokszor tartalmi vagy szörendi változások következtek be, az igető és a vonzat azonban változatlan maradt.

Egyes példamondatok **megfelelően-jét** a szerint névutóval lehet helyettesíteni: **A szokások szerint** tekintsük Cervantes Don Quijoté-ját az első regénynek; ...**kitűzik a zászlót a rendeletek szerint**; **Igényeink szerint** ezt is kikapcsolódásunk színterévé alakíthatjuk; ...**jóváhagyta az alapszabály szerint** kétévenként módosítandó országstratégiáját...; ...**A legkisebb erőfeszítést sem teszik arra, hogy a címben tett ígéretük szerint** valóban Bosznián túlra tekintsenek.

Azokban a mondatokban, amelyekben kérdéses szavunk felcserélhető a névutóval, a **megfelelően** nem önállóan tölti be a módhatározói szerepet, hanem az egész szerkezet elemezhető határozóként. A többi példában viszont inkább bővítményes módhatározóként áll.

MÁTAI MÁRIA (i. h.) a névutók, illetve névutószerű elemek közé sorolja a **megfelelően-t**. Ám ha egyes esetekben vannak is névutószerű vonásai, nem mondhatjuk, hogy egyértelműen és minden esetben névutóvá vált. Itt igencsak helyénvaló a „névutószerű” vagy a „névutóvá váló” terminus; sőt még erről sem beszélhetünk mindig: vizsgált szavunk hol igenévként (vagy épp melléknévként), hol névutószerűen viselkedik.

3.3. A vizsgált szó névutó

3.3.1. Valamit illetően/illetőleg

Példamondatok:

Kossuth tőle telhetően mindent elkövetett, hogy az elnyomó hatalom ne jusson társait illetően egyetlen terhelő adathoz sem. (SZ 39)

Kossuth az **előzményeket illetően** kijelentette... (SZ 136)

...a papírpénz kibocsátásának **mértékét illetően** is tartotta magát a ... felhatalmazásához. (SZ 153)

Neki ... korábban sem voltak illúziói a Habsburg-hatalom politikai **szándékait illetően**. (SZ 156)

Munkamódszereidet illetően csak a „filmforgatókönyv-életrajzaid” s a Csonkai Lili-könyv keletkezéséről valló írás ad némi támpontot. (EP 36)

Ma délután, mikor már a napi **munkát illetően** nagy bajban voltam, a legkisebb fiam ... arra kért, hogy játsszam vele... (EP 227)

...s mámorosan fecsegni kezdene kedves víziójáról a cseh **kultúrát illetően**... (EP 246)

Amikor üdvözlük egymást, semmi érzékenység, inkább cinkos egyetértés, a **vilámost illetően** pedig lesajnálás... (Kosztolányi T.: Körk. 170)

...megenyhül az idő, no meg a felesége, akinek a családi **költségvetést illetően** egészen más elképzelései voltak... (Tábori Z.: Körk. 274)

Csakhogy az én gazdáim fölötte álltak **egymást illetően** minden gyanúnak. (Tatay S.: Körk. 311)

Kedves Pista, nem tudom, milyen hangulatban találnak soraim, s azt sem, hogy milyen terveid vannak a **jövőt illetően**. (Csurka I.: Riv. 53)

Kérem, parancsnok, szíveskedjék **ezt illetőleg** engem megnyugtanni! (Gosztonyi J.: Riv. 259)

Miért olyan rosszhiszemű saját **magát illetően**? (Kiss I.: Riv. 313)

...mintha a markó család kollektíve annéziás lett volna **visegrádot illetően**... (sic) (Baránszky L.: SzV 50)

A Kutatótól a Pepita regények olvasótábora megköveteli, hogy legyen ... a **közéletet illetően** passzív, a kutatott területet kivéve ne lásson túl az orra hegyénél... (ÉS 3)

Goldhagen könyve különös és felkavaró két oknál fogva. Egyrészt tárgyválasztása és a tudományban szokatlanul személyes beszédmódja miatt, másrészt meglehetősen sarkos és sajátos elméleti **téziseit illetően**. (ÉS 4)

Érdemes megemlíteni, hogy a hadiipar — a szocialista innováció már-már anekdotaszerű sikertelensége ellenére — képes volt a nagy ellenfél méltó vetélytársává lenni egyszerűen azért, mert ott a szakemberek érezték a fejlődés kényszerét, ha anyagi ösztönzésben nem is, de egyéni **sorsukat illetően** annál inkább. (ÉS 5)

A **finanszírozást illetően** elsősorban a számítógépiparra akarnak támaszkodni. (ÉT 1275)

Ám, hogy izgalmasabb legyen a képlet, legalább ugyanilyen egyetértés alakult ki **azt illetően**, hogy a rátarti Lebegy szarvait ideje lenne letörni. (MN 18)

...mindenki elégedetlen azzal, ami az elmúlt negyven esztendő során a kortárs magyar irodalom **számbavételét illetően** történt. (MN 25)

A nyilatkozat szerint a **Kárpát Holding Gazdasági Tanácsadó Kft-t** illetően a Tocsik-ügyként ismertté vált történések kapcsán ... alaptalan híresztelések láttak napvilágot... (Nsz. 4)

Ha a következő tíz évre gondol, mit vár a személyes helyzetét illetően? (Nsz. 20)

Ezeket a szerkezeteket leginkább úgy lehet átalakítani, hogy egy *ami a ...-t* illeti szeretlen előrevetést illesztünk a mondatba, és mellé lehet képzelni valamiféle kérdést, mondást, állítást jelentő főmondatot. Pl: **Ami a magyar irodalom számbavételét illeti** (azt állítom): *mindenki elégedetlen...*; **Ami a finanszírozást illeti** (azt mondják/állítják): *elsősorban a számítógépiparra akarnak támaszkodni*; **Ami saját magát illeti** (azt kérdezem): *miért olyan rosszhiszemű?* stb. Ez mindenképpen a szervetlenedés jele.

A SzinSz. az *illetően-t* a *vonatkozólag*-gal helyettesíti (az *illetőleg* c. a.), s ez a szó a MGr. és a MMNy. szerint is alakulóban lévő tekintethatározói névutó (lásd KESZLER, i. h., RÁCZ, i. h.), a MSzkt. is ezt a szót adja meg szinonimaként, illetve a *kapcsolatban-t* (ami szintén névutóvá alakult vagy legalábbis alakulóban van), az *ezt illetően* szerkezet e mű szerint helyettesíthető még az *erre nézve*, *e tekintetben* névutós szerkezetekkel (lásd az *illetőleg* c. a.), valamint pl. *Kossuth mindent elkövetett, hogy az elnyomó hatalom ne jusson társaival kapcsolatban egyetlen terhelő adathoz sem; Neki ... korábban sem voltak illúziói a Habsburg-hatalom politikai szándékaira vonatkozólag*; esetleg: *A finanszírozás tekintetében a számítógépiparra akarnak támaszkodni* (bár ez a mondat véleményem szerint nyelvhelyességi szempontból kifogásolható).

A kérdéses szó nem önálló mondatrész: nem állíthatjuk, hogy pl. *illetően* vagy *illető módon* jelentette ki Kossuth vagy hogy *illetően* vagy *illető módon* rosszhiszemű; tehát nem lehet tárgyi bővítménnyel rendelkező módhatározó. A kérdéses szerkezet két szava együtt alkot tekintethatározót.

A MGr. szerint ez a szó névutószerű (BALOGH, i. h.), az ÉKsz. szerint: határozószó névutószerűen (*illetőleg* c. a.). Nagyon közel áll minden szempontból a névutósághoz: tehát már inkább névutónak tekinthető.

3.3.2. Valamiből kifolyóan/kifolyólag

Példamondatok:

...[őket] a háborúban történt helytállásukból kifolyólag tisztelem... (Gosztonyi J., Riv. 279)

[A levél] egy szolgálati ügyből kifolyólag került hozzám. (ÉrtSz. kifolyólag c. a.)

Mindenképpen elfogadhatatlanok a következő átalakítások: **Úgy tisztelem őket, hogy az a háborúban történt helytállásukból folyik ki*; **Úgy került hozzám a levél, hogy az szolgálati ügyből folyik ki*; de ezek sem fogadhatók el: **A háborúban történt helytállásukból folyik (ki) az, hogy őket tisztelem*; **Szolgálati ügyből folyik (ki) az, hogy a levél hozzám került*.

A transzformáció sikertelenségét az is okozza, hogy a *kifolyó* mint igenév jelentésében eltávolodott az alapigétől ('következik, fakad' jelentésű lett), elvontabbá vált, majd az igeneves szerkezetben lexikai tartalmát elvesztette, viszonyjelentés kifejezőjévé vált.

A MSzkt. a következő szinonimákat adja: *következtében, következőleg, eredményeként, folyományaként* (a *kifolyólag* c. a.), ezek is névutószerűnek tekinthetők (vö. BALOGH, i. h., VELCSOVNÉ, i. h.). De a *kifolyólag* helyettesíthető akár a *miatt* névutóval is: [*őket*] a háborúban történt **helytállásuk miatt** tisztelem; [A levél] egy **szolgálati ügy miatt** került hozzám.

Nem elemezhetjük önálló mondatrészként (milyen módon tisztelem őket? **kifolyólag*, **kifolyó módon*; de így sem helyes: miért, mi okból tisztelem őket? **kifolyólag*, **kifolyó okból*) a bővítménnyel (ezen persze, ha névutóról van szó, mindig az „egykori” bővítményt értem) együtt alkot okhatározót (miért, mi okból tisztelem őket? *helytállásukból kifolyólag*).

Névutónak minősíti a *kifolyólag*-ot az ÉKsz. és az ÉrtSz. (a *kifolyólag* c. a.); MÁTAI MÁRIA is (i. h.) az újmagyar kori „határozós szerkezetben keletkezett névutók illetve névutószerű elemek” közé sorolja; s a vizsgálat is alátámasztja a névutók közé sorolást.

3.3.3. Valamiből következően/következőleg

Példamondatok:

A **mondottakból következőleg** kijelenthetjük, hogy... (ÉrtSz. *következőleg* c. a.)

...sokszor éppen **helyzetéből következően** igazságtalan a többiekkel szemben. (Csurka I.: Riv. 7)

Az **éberség terén ... talán a sok virrasztás folytán ... ellanyhultam, ebből következően a nem marxista nézetek leleplezése terén nem tanúsítottam kellő erélyt.** (Gosztonyi J.: Riv. 245)

Az igei transzformáció kevésbé helyes így: ***Úgy jelenthetjük ki, hogy az a mondottakból következik;** ***Úgy igazságtalan, hogy az a helyzetéből következik;** ***Úgy nem tanúsítottam kellő erélyt, hogy az abból következik, hogy ellanyhultam;** megfelelőbb így: A **mondottakból következik az, hogy kijelenthetjük...**; ...sokszor éppen **helyzetéből következik az, hogy igazságtalan;** ...ellanyhultam, **ebből következik az, hogy ... nem tanúsítottam kellő erélyt.** A transzformáció során nem változik sem az igető, sem a vonzat.

A MSzkt. a *kifolyólag* szinonimájaként említi (a *kifolyólag* c. a.) a *következőleg*-et (s ezek valóban felcserélhetők: A **mondottakból kifolyólag** kijelenthetjük, hogy...; ...**helyzetéből kifolyólag** igazságtalan...), amelyről az imént bizonyítottuk be, hogy névutó. A második és a harmadik példamondat szava helyettesíthető a *miatt* névutóval: **sokszor éppen helyzete miatt igazságtalan;** ...**emiatt nem tanúsítottam kellő erélyt;** az első példában a *következően*-t inkább az *alapján*-nal lehetne helyettesíteni (a **mondottak alapján**), ez a MMNy. szerint név-

utószerű (VELCSOVNÉ, i. h.). Számba jöhet még helyettesítőként a *következtében* (*helyzetének következtében, ennek következtében, a mondottak következtében*), ugyanezen munka szerint ez szintén névutószerű.

A *kifolyólag*-hoz hasonlóan ez is okhatározó, a bővítménnyel együtt; vagyis nem önálló mondatrész.

Az ÉKsz. szerint a *következőleg* névutószerűen használt határozószó (*következőleg* c. a.). Bár igévé átalakítható, mégis közelebb áll a névutókhoz.

Az imént vizsgált két szó (*kifolyólag, következően/következőleg*) okhatározói névutóvá válását elősegítheti az igenév, illetve az alapige következményes jelentése is.

3.3.4. Valamit követően/követőleg

Példamondatok:

...1840-ben, az országgyűlés **berekesztését követően** a közhangulat nagyon bizakodó volt. (SZ 80)

...1848 **február 29-ét követően**, amikor megérkezett Pozsonyba a Lajos Fülpöp uralkodását megdöntő forradalom híre, Kossuth nemcsak arra állt készen, hogy az új helyzetet a nemzeti alárendeltség felszámolására használja fel... (SZ 112)

Történetírásunkban megoszlik a vélemény annak az állítólagos összeszólalkozásnak a valóságára tekintetében, ami Kossuth és Stratimirovic között a hivatalos **tárgyalást követően** zajlott volna le. (SZ 124)

Ezt a hazai radikálisoknak szánt **oldalvágást követően** ismét a nemzetközi realitások számbavételére intett... (SZ 134)

A **trónváltást követően** Windischgrätz „legyőzhetetlen” ármádiája átlépte a határt. (SZ 153)

Kossuth Deákhhoz intézett nyílt **levelét közvetlenül követően**, a részletes vita lezárásakor pedig a kiegyezés mellett 209-en, ellene 89-en foglaltak állást... (SZ 196)

Titkos informátorom szerint állítólag Kaposi Sanyi bácsi megcsinálta egy Pécs–Fradin a Császárral, hogy a **konfliktust követően** megfordította: majd olvasta a hátáról a számot, s akkurátusan beírta: 9. (EP 104)

Egy ordítózás **veszekedést követően** immár csak akkor ment be a kórházba, ha az öccse felesége lőtávolon kívül volt. (VM 73)

Zsanpól és a szenátorné **látogatását követően** megváltozott körülötte a világ... (VM 97)

Díjazásban részesülhet egy-egy vers, kispróza, regény, dráma, szociográfia és publicisztika, kritika, műfordítás, valamint gyermek és ifjúsági irodalom műfajban, az 1995. évi **Ünnepi Könyvetet követően** (tehát 1995. június 5. után) legkésőbb az idei Ünnepi Könyvhét végéig (1996. június 3-ig) megjelent első kiadású könyv szerzője. (ÉS 10)

Diákok három csoportja olvasta el a szöveget, s válaszolt **ezt követően** a kérdéssorra. (ÉT 1279)

Ezt a **pillanatot követően** szokott a használt autó az ember birtokába kerülni... (MN 35)

Csien Csi-Csen kínai külügyminiszter kijelentése, miszerint Hongkong Kínához való **csatlakozását követően** tilos lesz minden Pekinget sértő cselekedet, megdöbbenést keltett... (Nsz. 2)

Az egyik kórház főorvosa nagyon elcsodálkozott, hogy 11 sikertelen svédországi **toborzást követően** egyetlen németországi álláshirdetésre 127 német orvos pályázott. (Nsz. 6)

Az autófinanszírozási üzletágáról ismert kisbank vezérkara a **tulajdonosváltást követően** szinte teljesen kicserélődött. (Nsz. 12)

A megállapodás részleteit az **alírást követően** hozzák nyilvánosságra. (Nsz. 15)

A nyugdíj átcserelését ... a nyugdíjasként létesített munkaviszony **megszűnését követően** lehet csak kérni. (NL 62)

Vizsgált szerkezetünk nem transzformálható így: *A közhangulat úgy volt bizakodó, hogy az az országgyűlés **berekesztését követte**; Windischgrätz armádiája úgy lépte át a határt, hogy az a **trónváltozást követte**; *Úgy változott meg körülötte a világ, hogy az Zsanpól és a szenátorné **látogatását követte**...; *Diákok három csoportja úgy olvasta el a szöveget, hogy **ezt követte** az, hogy válaszoltak a kérdésekre; *Úgy lehet kérni a nyugdíj átcserelését, hogy az a munkaviszony **megszűnését követi**; stb. Természetesebb így: Diákok három csoportja olvasta el a szöveget, s **ezt követte** az, hogy válaszoltak a kérdéssorra; A nyugdíjasként folytatott munkaviszony **megszűnését követi** az, hogy a nyugdíj átcserelését lehet kérni. De még így sem lehet mindig elvégezni a transzformációt: ?Az országgyűlés **berekesztését követte** az, hogy a közhangulat nagyon bizakodó volt; ?A **trónváltozást követte** az, hogy Windischgrätz armádiája átlépte a határt; ?...egy ordítózó **veszekedést követte** az, hogy immár csak akkor ment be a kórházba, ha az öccse felesége lőtávolon kívül volt; ?Zsanpól és a szenátorné **látogatását követte** az, hogy megváltozott körülötte a világ; ?...Hongkong Kínához való **csatlakozását követi** az, hogy tilos lesz minden Pekinget sértő cselekedet; ?Az **alírást követi** az, hogy a megállapodás részleteit nyilvánosságra hozzák stb. Ennek az lehet az oka, hogy tartalmas jelentésükből viszonyjelöltővé váló szót nehéz tartalmas jelentésű igévé visszaalakítani.

Igen érdekes, hogy korpuszomban itt van az egyetlen olyan példa, amelyben az egyébként névutóként viselkedő szónak az alapige vonzatán kívül volt egyéb bővítménye: Kossuth Deákhhoz intézett nyílt **levelét közvetlenül követően** ... a ki-egyezés mellett 209-en, ellene 89-en foglaltak állást. Ez arra engedne következtetni, hogy a **követően** nem névutó, hanem igenév — ám ez a példa nem tipikus, a szerkezet inkább szokatlannak nevezhető.

A követően az után névutóval helyettesíthető, pl: ...1848 február 29-e után ... Kossuth nemcsak arra állt készen...; ...ami Kossuth és Stratimirovic között a hivatalos tárgyalás után zajlott volna le; ...a konfliktus után megfordította: majd leolvasta a hátáról a számot...; ...11 sikertelen svédországi toborzás után egyetlen németországi álláshirdetésre 127 német orvos pályázott stb.

Bizonyos, hogy a követően nem önálló mondatrész, nem lehet módhatározó: Milyen módon volt bizakodó a közhangulat?; Milyen módon fordította meg a számot Sanyi bácsi? stb. *követően vagy *követő módon. Inkább így lehet rákérdezni: Mikor volt bizakodó a közhangulat? Az 1840-es országgyűlést követően; Mikor fordította meg a számot Sanyi bácsi? A konfliktust követően. Tehát a szerkezet együtt alkot időhatározót — ilyen mondatrészként melléknévi igenév egyáltalán nem is szerepelhetne.

A követően ebben a szerkezetben semmiképpen nem tekinthető igenévnek, sokkal inkább névutónak.

3.3.5. Valamihez mérten

Példamondatok:

A latin nyelvű szöveg nemcsak kivételes szorgalomról, jó elemző ... készségről tesz tanúságot, hanem arról is, hogy **korához mérten** milyen magas szinten ötvöződött szakszerűség és általánosító képesség a fiatal Kossuthban. (SZ 19)

...itt elhallgatnék, és finoman megérinteném egy friss özvegyhez mérten túlságosan is nagy vagy agresszív kebleimet. (EP 192)

A feladat **nagyságához mérten** a „bomba kanóca” kifejezés méltatlan lenne. (Kosztolánczy T.: Körk. 166)

Elkényelmesedett értelmiség élt és dolgozott önmaga **képességeihez mérten** — mind anyagi, mind szellemi értelemben — méltatlanul. (ÉS 5)

Az együttes azzal nehezítette meg a saját dolgát, hogy — a korábbi évekhez **mérten** — kimagasló eredményeket produkált az elmúlt három-négy esztendőben. (Nsz. 23)

Semmiképpen nem természetes az ilyen fajta transzformáció: *A fiatal Kossuthban szakszerűség és általánosító képesség úgy/olyan magas szinten ötvöződött, hogy azt a **korához mérjük/mérik**; *...kebleim úgy/annyira nagyok vagy agresszívek, hogy azokat **özvegyhez mérjük/mérik**; *...úgy dolgozott méltatlanul, hogy azt **önmaga képességeihez mérjük/mérik**; *Az együttes úgy produkált kimagasló eredményeket, hogy azokat a **korábbi évekhez mérjük/mérik**. A harmadik mondatot esetleg így lehet átalakítani: ...a kifejezés méltatlan lenne, ha a feladat **nagyságához mérjük**. Akárcsak az illetően-t tartalmazó szerkezeteket, ezt is leginkább szervesen előrevetéssé lehet alakítani: *Ha a korához mérjük (akkor megállapíthatjuk): a fiatal Kossuthban magas szinten ötvöződött a szakszerűség és az általánosító képesség; Ha a korábbi évekhez mérjük (akkor elmondhatjuk): a csapat kimagasló eredményeket produkált.*

Ezekben a szerkezetekben a *mérten* a *képest* névutóval helyettesíthető: ...*korához képest* milyen magas szinten ötvöződött szakszerűség és általánosító képesség a fiatal Kossuthban; ...*megérinteném egy friss özvegyhez képest* túlságosan is nagy vagy agresszív kebleimet; A feladat *nagyságához képest* a ... kifejezés méltatlan lenne; *Elkényelmesedett értelmiség élt és dolgozott ön maga képességeihez képest* ... méltatlanul (ez a jóhangzás szempontjából persze kifogásolható); Az együttes ... a *korábbi évekhez képest* kimagasló eredményeket produkált.

A *mérten* tekintethatározói névutóval helyettesíthető, feltehetőleg a *valamire* *hez mérten* szerkezet is így, együtt tekintethatározóként elemezhető; illetve lehet hasonlító határozó is: A *tavalyihoz mérten* *alacsonyabb volt a jelentkezők száma*.

A *mérten* MÁTAI MÁRIA tanulmánya (i. h.) és a MGr. szerint (BALOGH, i. h.) is névutószerű; a vizsgálat alapján besorolhatjuk a névutók közé.

3.3.6. Valamin túlmenően/túlmenőleg

Példamondatok:

Ezen túlmenőleg szükséges, hogy... (ÉrtSz. *túlmenő* c. a.)

Hat hónapon túlmenően semmilyen igény nem támasztható. (ÉrtSz. *túlmenő* c. a.)

Évike mosolygott, és dióhéjban hangoztatta, hogy a szoptatási időn túlmenően is szeretne titkárnő lenni beosztásban. (Kolozsvári Grandpierre Emil, Arcok a napfényben. Bp., 1967. 544)

A transzformáció nem eredményez elfogadható mondatot így: *...*szükséges úgy, hogy ezen túlmegyünk*; az sem természetes, hogy: **Ha ezen túlmegyünk, szükséges, hogy...*; illetve: **Semmilyen igény nem támasztható úgy, hogy hat hónapon túlmegy*; *...*szeretne titkárnő lenni úgy is, hogy az a szoptatási időn túlmegy*. Az alapige jelentéséhez képest a jelentés sokkal elvontabbá vált.

Az első példában a *túlmenően* felcserélhető a *mellett* vagy a *kívül* névutókkal: *Emellett/Ezen kívül* szükséges, hogy... . A második két példában pedig esetleg az *után* állhatna helyette: *Hat hónap után* semmilyen igény nem támasztható; ...*a szoptatási idő után* is szeretne titkárnő lenni beosztásban.

A *túlmenően* egyik példában sem önálló mondatrész (Hogyan szükséges? **túlmenően*; Hogyan nem támasztható igény?/Hogyan akar titkárnő lenni? **túlmenően*). A második és a harmadik mondatban a *túlmenően* az *-n* ragos szóval együtt időhatározói szerepű (s említettük, ez nem melléknévi igenévi mondatrész szerep). Az *ezen túlmenően* véleményem szerint rögzült kifejezés, mely talán a szerveslen előrevetéshez áll közel.

Mindezek alapján a *túlmenően* — különösen időhatározói szerepben — szintén tekinthető névutónak.

3.3.7. Valamire vonatkozóan/vonatkozólag

Példamondatok:

Idus kilétére vonatkozóan apám semmilyen felvilágosítást nem adott... (Sigmund I., Körk. 217)

A „*mintha*”-ság okoz némi kételyt *üdvösségedre vonatkozóan*... (ÉS 18)

...idejében végrendelkezzen arról: milyen szándékai vannak a gyógyíthatatlan betegségével járó szenvedések *enyhítésére*, haldoklásának *megnyújtására* és *újraélesztésére vonatkozóan*. (ÉT 1255)

Az eddigi romániai kampány nem vált magyarellenessé, Magyarország és Románia *viszonyára*, a romániai magyarság *helyzetére vonatkozóan* több pozitívumot mutatott fel. (Nsz. 3)

Az igei transzformáció így eredményez elfogadható mondatokat: *Apám semmilyen felvilágosítást nem adott, amely Idus kilétére vonatkozott*..., A „*mintha*”-ság okoz némi kételyt, amely az *üdvösségedre vonatkozik*; ?*végrendelkezzen: milyen szándékai vannak arról, ami a ... szenvedések enyhítésére stb. vonatkozik*; A ... romániai kampány... több pozitívumot mutatott fel, amelyek Magyarország és Románia *viszonyára*, a romániai magyarság *helyzetére vonatkoznak*. A transzformáció során nem történt igető- vagy vonzatváltás.

A SzinSz. és a MSzkt. ezeket sorolja fel a *vonatkozólag* megfelelőjeként: *nézve, kapcsolatban, illetően/-leg* (a *vonatkozólag* c. a.); ezek is névutószervek. Lásd pl. *Idus kilétét illetően apám semmilyen felvilágosítást nem adott*; A „*mintha*”-ság okoz némi kételyt *üdvösségeddel kapcsolatban*; A ... kampány ... Magyarország és Románia *viszonyára*, a romániai kisebbség *helyzetére nézve több pozitívumot mutatott fel*.

A *vonatkozóan*, akárcsak szinonimája, az *illetően* nem önálló mondatrész; a *-ra/-re* ragos szóval együtt, az egész szerkezet elemezhető tekintethatározóként.

A *vonatkozóan*-t az ÉrtSz. névutószerveként használt ragos melléknévnek nevezi (a *vonatkozólag* c. a.); a MGr. és a MMNy. és MÁTAI MÁRIA tanulmánya szerint kialakulóban lévő tekintethatározói névutó (KESZLER, i. h., RÁ CZ, i. h., MÁTAI, i. h.). E vizsgálat is azt bizonyítja, hogy közelebb áll a névutókhoz.

4. Összegzés

E vizsgálat alapján tehát igenévnek bizonyult az *egyezően*, az *eltérően*, az *il- lően* és a *mérhetően*, névutószervek a *foghatóan*, a *függően* valamint a *megfe- lelően*; névutónak pedig a következőket tarthatjuk: *illetően*, *kifolyólag*, *követke- zően*, *követően*, *mérten*, *túlmenően*, *vonatkozóan*.

Vizsgálódásom jelen állapotában csak kísérlet: nem volt részletes, mindenre kiterjedő, s csak néhány szempontot érvényesített. A kérdéses szavak további elemzést kívánnak, s további hasonló alakokat is alaposabban szemügyre lehet és kell venni (pl. *valamiből adódóan*, *valamit megelőzően* stb.).

Dolgozatomat SEBESTYÉN ÁRPÁD „Névutóhasználatunk főbb sajátosságairól” c. tanulmányának (MNy. 22: 107–22) gondolataival zárom: „Hivatalos nyelv- tanításunk ezek közül ma még csak keveset tekint valóban névutónak, valószí- nűleg eleven morfológiai tagoltságuk miatt. Jelentésanilag sokuk elég elvont és általános jelentésű ahhoz, hogy viszonyozóvá fejlődhessen. [...] Sajnos, a meg- ítélés, a névutóvá minősítés tartalmi kritériumait nagyon nehéz úgy összeállítani,

hogy minden vitás esetben eligazítsanak bennünket. Formai, alakszerkezeti szempontok ebben a szétkülönítésben nehezen adhatnak elsődleges, a tartalmiaknál szilárdabb fogódzókat” (118–9).

SZILASSY ESZTER